

Ontstaangeschiedenis van de Hervormde Gemeente te Dongen

DE HERVORMDE GEMEENTE TE DONGEN (vervolg deel 3)

A.M.C. Zom (archivaris) en Lucas van der Hoeven (sociaal wetenschapper).

Vorige delen zijn verschenen in de Samenspraken van sept. en nov. 2014, jan. en feb. 2015.

Collatierecht en beroepingsprocedure.

Intussen begon de procedure voor het beroepen van een nieuwe predikant in Dongen. De beroepingsprocedure verliep tamelijk stroef doordat van de gebruikelijke procedure werd afgeweken. Die was immers gebaseerd op het toenmalige patronaats- of collatierecht. Dat rechtsbeginsel ging over het benoemen van kerkelijk ambtsdragers en bestond uit twee onderdelen. Namelijk het recht van presentatie, dit is de aanwijzing of aanbeveling van een persoon tot een kerkelijk ambt. Dit recht kon toebehoren aan wereldlijke personen. Daarnaast was er ook het recht van aanstelling van ambtsbekleders, ook wel investituur- of institutierecht genoemd. Deze bevoegdheid behoorde de kerkelijke leiders toe. Bijgevolg moest er altijd overeenstemming bestaan tussen de voordracht gerechtigden en de aanstellingsgerechtigden over de kandidaten voor kerkelijke ambten. Het patronaatsrecht stamde uit de Rooms-Katholieke Kerk, maar werd na de Reformatie overgenomen door de Gereformeerde Kerken, die na 1818 haar naamstelling veranderde in de Nederlands Hervormde Kerken. Met de overname van dit patronaatsrecht door de Gereformeerde Kerken veranderde er echter een aspect aan de investituur. Bij de Rooms-Katholieken was de bisschop gerechtigd tot het aanstellen van medewerkers. Bij de Hervormde Kerken ontbrak een dergelijke ambtsdrager of dit recht zou aan de Classis worden toebedeeld. Ook het karakter van het ambt van voorgangers veranderde. Pastoors waren na hun aanstellingen vrijwel onaantastbaar, terwijl predikanten vrij gemakkelijk uit hun ambt konden worden gezet. Toch bleef het patronaatsrecht gehandhaafd en veranderde de procedure niet. In de Gereformeerde Kerken won investituur- of institutierecht het steeds meer over het collatierecht, het latere agreatierecht ofwel het recht van goedkeuring. Pas in 1922 schafte de Nederlands Hervormde Kerken het patronaats- of collatierecht definitief af. Sindsdien bestaat er geen bemoeienis meer van wereldlijke overheden met de aanstelling van ambtsdragers en staat het de kerkenraden vrij om zelf hun eigen keuzen te maken. Bij de toenmalige collatierecht procedure vroeg de Kerkenraad de schepenen (wethouders) van het dorp, als presentatiegerechtigden, toestemming om een nominatie of aanbeveling van enige potentiële kandidaten op te stellen. Daarop verleenden de schepenen een 'akte van 'despice' of handopening', onder voorwaarde dat de nominatie zou geschieden in het bijzijn van de magistraat van het dorp. De kerkenraad stelde samen met de magistraat en twee predikanten uit de kring dan een lijst van kandidaten. Een lijst met namen van drie personen werd voorgelegd aan de magistraat. Uit deze lijst wees deze heer één persoon aan - de 'approbatie' - meestal de eerstgenoemde in de lijst, waarop een beroep mocht worden uitgebracht. Wanneer de schriftelijke bevestiging van deze aanwijzing werd ontvangen, stelde de Kerkenraad een beroepsbrief op aan de voorgedragen persoon. Nam deze dominee-in-spe het beroep aan, dan vroeg de Kerkenraad goedkeuring aan de Classis, die het aanstelling recht bezat. Dit verzoek kon via een afvaardiging van de Kerkenraad geschieden, die dan een 'akte van credentie of geloofsbrief' meekreeg. Na goedkeuring door de Classis volgde dan de bevestiging. Staakte de procedure echter op enig moment - bijvoorbeeld wanneer een kandidaat het beroep weigerde - dan diende de gehele procedure vanaf het begin opnieuw te worden doorlopen. Ook de Oranjevorsten speelden bij deze procedure een rol. Want zij bezaten het patronaatsrecht in Dongen, hetgeen blijkt uit een brief van 16 september 1661 van de voormalige schout van Dongen, Laurens Smits.

Benoemingsperikelen van Cornelius Backer.

Soms weken wereldlijke gezagsdragers van de gebruikelijke beroepingsprocedure af. Zo werd in 1661 in Terheijden Van der Lith buiten de nominatie van de Kerkenraad om tot predikant aangewezen. Maar ook in Dongen verliep de benoeming destijds anders dan gebruikelijk. Op 20 april 1662 vroeg de Kerkenraad de medewerking van de drossaard van Breda om aan de Prinses van Oranje (zie foto) een

Amalia van Solms

akte van 'despice of handopening' te vragen. Twee dagen later reisde het Kerkenraadslid Peter Block met het verzoek naar Den Haag om de bedoelde akte in ontvangst te nemen. Pas in juni verleende de Prinses de akte van handopening, terwijl deze akte tevens vergezeld ging van een akte van presentatie. Daarin wees zij Cornelius Backer – proponent in Alkmaar - aan als predikant voor Dongen. Een proponent is een afgestudeerde theoloog die mag preken en op wie een beroep kan worden uitgebracht. Op 22 juni zond de ouderling Floris Pels op voorstel van de drossaard van Breda uitnodigingen naar enkele predikanten uit de kring, de Kerkenraadsleden en de Schout en Schepenen van Dongen om op 23 juni 1662 bijeen te komen. Helaas maakt het ontbreken van kerkenraadsnotulen uit die tijd het onmogelijk om na te gaan welke reactie van deze beroepings-commissie op de ongevraagde presentatie was.

Kennelijk konden zij het onderling niet eens worden over de voorgedragen kandidatuur. Vooral Floris Pels toonde aanvankelijk voorkeur voor een andere kandidaat. Mede daardoor duurde het enkele maanden, voordat er tenslotte op 13 september 1662 van een éénparig besluit sprake was. Mogelijk oefende de attestatie (getuigschrift) van de stadsecretaris van Alkmaar van 28 juli 1662 aan het dorpsbestuur van Dongen enige invloed uit op hun uiteindelijke besluit. In die brief werd Backer omschreven als een eerzaam, godsvruchtig en naasten lievende man. Maar nog voordat die overeenstemming was bereikt, wenden enige Kerkenraadsleden zich op eigen titel tot de Classis om hulp. Het is voor dit College duidelijk dat er in Dongen geen eensgezindheid bestond over het beroepen van Cornelius Backer. Uiteindelijk op 15 september 1662 diende de Kerkenraad een beroepsbrief op Backer bij de Classis in ter goedkeuring, waarop deze besloot het beroep aan te houden. Zij wenste eerst te onderzoeken of het beroep de instemming van alle Kerkenraadsleden had gekregen en of die éénstemmigheid niet tot stand was gekomen onder dwang van tijd, geld óf intimidatie. Van enige tijdsdruk was sprake, omdat sinds het vertrek van Van Lith in april 1662 er geen diensten in Dongen meer werden gehouden, dat nadelig is voor het geestelijk welzijn van de gemeenteleden. Het intussen uitnodigen van predikanten uit de omgeving vergde extra uitgaven die de Dongense kerkelijke gemeente zich nauwelijks kon permitteren. Bovendien ontving de diaconie géén geld voor de armenzorg als er géén collecten werden gehouden. Maar mogelijk speelde ook intimidatie van de Kerkenraad mee, omdat die bevreesd zou zijn voor de macht van de prinses. De Kerkenraad vond zo'n onderzoek overtrokken en weigerde daaraan mee te werken. In plaats daarvan werd Floris Pels naar de classis gestuurd met een door alle Kerkenraadsleden ondertekende instemmingsverklaring. Daarop ontstond er een patstelling. De Classis bleef op haar standpunt staan terwijl de Kerkenraad haar verklaring handhaafde, waaruit bleek dat het beroep op Backer unaniem door hen werd gesteund. Tegelijkertijd weigerde deze Raad zich aan een onderzoek te onderwerpen. Uiteindelijk stelde de drossaard van Breda een compromis voor. In een buitengewone vergadering van de Classis op 15 november 1662, waar ook de drossaard en secretaris Pels aanwezig waren, legden alle Kerkenraadsleden nogmaals een schriftelijke verklaring af, waardoor de Classis het beroep goedkeurde. Pas op 5 december legde de Backer zijn propositie af over de bijbel tekst over de eerste zonde van Adem en Eva (Genesis 3, vers 15). Deze proefpredicatie werd door de Classis wat "confuus of verwarrend" bevonden. Het daarop volgende peremptoir examen beoordeelde de Classis als "zwak". Desalniettemin liet zij hem tot het ambt toe, omdat zij meende dat Backer door alle perikelen rond zijn beroeping nogal gespannen zou zijn. De Backer kreeg het dringende advies mee om "neerstig en nederig" zijn ambt te vervullen en kreeg dominee Dabel als mentor toegewezen. Op 17 december 1662 werd de Backer eindelijk in Dongen bevestigd en op 23 januari 1663 als lid in de classis opgenomen.

Dominee Backer december 1662 – februari 1664.

Aanvankelijk nam de kersverse dominee zijn intrek in een woning aan de Ham. Eind april 1663 huwt hij met Jannetje Rethij een jonge dame uit Alkmaar. Als proponent in Alkmaar had hij haar leren kennen.

Een week na de huwelijksvoltrekking, ontving hij bericht van de Raad van State dat hij van landswege een traktement van 600 gulden per jaar zou ontvangen vanaf 31 december 1662. Dit traktement bestond uit 500 gulden (in 2013: € 4.353,60) salaris, 60 gulden (in 2013: € 522,43) huishuurvergoeding omdat hij niet in een pastorie woonde en 40 gulden (in 2013: € 348,29) reiskosten vergoeding voor het bijwonen van de Classis bijeenkomsten. Op 22 augustus 1663 lieten hij en zijn vrouw een testament opmaken door de schepenen van Dongen, waarin zij elkaar tot universeel erfgenaam aanwezen. Uit dat testament blijkt tevens dat zij nog geen kinderen hebben. Wel regelden zij de voogdij over een eventueel te verwachte kinderen. Al na iets meer dan één jaar, op 1 februari 1664 overleed Cornelius Backer in Dongen. Op uitnodiging van zijn weduwe en van dominee Winckelmans, woonden enige classis predikanten zijn begrafenis bij op 6 februari 1664. Mogelijk betekent dit toch dat Backer zich tijdens zijn zeer korte loopbaan, toch tot een gewaardeerd lid van de classis had opgewerkt. Na het overlijden van haar man ontving Jannetje Rethij nog een jaar lang weduwengeld, waarbij zij een jaar lang het predikanten traktement kreeg doorbetaald. Dat betekende echter ook dat een eventueel nieuwe predikant geen vol salaris zou ontvangen. Jannetje Rethij bleef niet lang in het huis aan de Ham wonen. Op 29 juni 1664 ondertekende zij een kwitantie voor een bedrag van 20 gulden en 14 cent (in 2013: € 215,37) als vergoeding voor de verbeteringen die aan hun huis werden aangebracht.

Wordt vervolgd.....